

РЕГІОНАЛЬНІ

Випуск №4

СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Випуск № 4

*Випуск став можливим
завдяки фінансовій підтримці
Карпатського фонду*

Ужгород – 2002

ББК 66.5 +86

Р-32

УДК 323.1(477)+21

Науковий збірник присвячений висвітленню проблеми державного управління, регіоналістики та інтеграційних процесів, зокрема таким аспектам як економіка, право, політичні процеси, міжнародні відносини та проблеми інтеграції, історія та культура.

Склад редакційної ради:

доктор економічних наук, професор
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
доктор економічних наук, професор
доктор економічних наук, професор
доктор економічних наук, професор
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
доктор історичних наук, професор
доктор історичних наук, професор
доктор історичних наук, професор
доктор історичних наук, професор
доктор історичних наук, професор
кандидат історичних наук
кандидат економічних наук
кандидат юридичних наук
кандидат історичних наук
кандидат історичних наук
кандидат історичних наук

Ярема В.І.,- головний редактор;

Мікловда В.П.

Пітюлич М.І.

Бойко М.М.

Лендел М.А.

Реснт О.П.

Вегеш М.М.

Болдижар М.М.

Данилюк Д.Д.

Віднянський С.В.

Задорожний В.Є.

Мандрик І.О.

Палінчак М.М.

Слава С.С.

Лемак В.В.

Скоблик В.П.

Ілько І.В.

Лендъел М.О. - відповідальний секретар.

Відповідальна за випуск: М. Лендъел.

ISBN 966-95984-1-9

© М. Лендъел, укладання, 2002

© Підприємство "Ліра"

УКРАЇНЬСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ І АРМІЯ КРАЙОВА В 1943-1944 РР.: ПОШУКИ КОМПРОМІСІВ У БРАТОВБИВЧІЙ ВІЙНІ

*Роман Офіцинський,
Доцент кафедри історії України
історичного факультету
Ужгородського національного університету*

Хаврак Л.Ф.

Нова модель стосунків між українським і польським національним підпіллям припадає на період, коли організаційно сформувалися Українська повстанська армія і Армія Крайова. Непримирність сторін у питанні статусу західноукраїнських земель, підживлена давнім антагонізмом призвела до міжетнічного конфлікту в порубіжній смузі. Щоб з'ясувати розгортання українсько-польського збройного конфлікту в Галичині в розпал Другої світової війни, пропонуємо переглянути військово-стратегічні плани ОУН і УПА та АК, простежити початки формування українських і польських відділів самооборони тощо.

Зрозуміло, політичні кола обох народів намагалися використати ситуацію для відновлення власних держав. Керівництво ОУН і УПА закликали українців до збройної боротьби з будь-яким імперіалізмом (радянським, німецьким, польським), яка мала привести до національних революцій поневолених народів, а відтак і створення національних держав, у т. ч. Української[1]. Еміграційний уряд ставив перед АК подібні завдання, але з врахуванням польських інтересів, що полягали у створенні самооборони і підготовки до загального повстання з метою відновлення Польської держави в межах 1939 р.[2]. Крім німців, для польського населення головною загрозою з весни 1943 р. вважався у переважній більшості український націоналістичний рух. Влітку 1943 р. цьому сприяло швидко поширюване переконання, що все українське населення схвалює вбивства поляків.

Українське підпілля повело боротьбу проти трьох ворогів – німців; поля-

ків – вислужників німців і більшовиків; більшовиків[3] — і *volens nolens* почало боротьбу з усіма. Тактику ОУН у Галичині характеризувала нелегальна відозва, в якій весь український народ закликався „під стяги одного Національно-Революційного Фронту боротьби з ворогами України”[4]. Для цього керівництво організації передбачало використати три основні засадничі тактики: підпільну, партизанську і повстанську[5]. Крім того, допускалися комбінації — підпільно-партизанська, підпільно-повстанська. У здійсненні операцій ОУН і УПА вагоме місце посідала розвідка. Армія Крайова в 1942-1944 рр. мала чотири основні напрямки діяльності – розвідка, саботаж, диверсія та репресії, що спиралися на рішення спеціальних судів[6]. Тактика обох організацій відповідала реаліям воєнного часу. Вона не могла не призвести до зіткнення українців і поляків, утворюючи таким чином внутрішній фронт.

Польські джерела воєнного періоду містять непоодинокі погрози на адресу місцевого українського населення. Зокрема, закликаючи до лояльності, вони обіцяли „за кожне знищене з участю української поліції польське село – знищити два українські села; за кожного поляка, якого заб'ють українці – забити двох українців”[7]. Поляки називали українське населення „суспільством катів і злочинців, яких треба покарати як найбільш строго.” Власне, це й здійснювала АК та інші польські угруповання у 1943-1944 рр. на західноукраїнських землях під шовіністичним гаслом „Українці за Збруч!”

Не залишилося осторонь цих подій і українське організоване підпілля.

Керівництво ОУН, виступаючи за „нову Європу, побудовану на засадах вільних національних держав, передбачало створення Української держави, заснованої на принципі „Україна для українців“ [8] (пізніше замінили на „народну демократію“). Ці націоналістичні ідеї у частині підпілля переросли у шовінізм, прояви якого негативно впливали на українсько-польські взаємини часів Другої світової війни. Радикально налаштовані українці „пропонували“ полякам за 48 год. виїхати в Польщу (за Буг чи Сян) – очистити терен, бо інакше на них чекало знищення [9].

Польсько-український конфлікт в Галичині розгорнувся на початку 1943 р. і фактично став наслідком волинських подій 1942 р. УНС, УПА і АК – основні сили, що протистояли в Галичині у 1943-1944 рр. Красномовно заявили про себе і потуги німецьких і радянських диверсійних (паціфікаційних) загонів.

Як українське, так і польське підпілля мали розгалужену місцеву сітку. У Галичині діяла одна з частин УПА – УПА-Захід, поділена на 6 військових округів. До „Лисони“ входила територія Тернопільщини по р. Дністер; „Чорний ліс“ – Станіславщина; „Маківка“ – Стрийщина, Дрогобиччина і Турчанщина; „Буг“ – Львівщина [10]. Збройні відділи УНС започаткувались ще з 1942 р. в основному на Дрогобиччині та Станіславщині [11]. У травні 1943 р. вони увійшли до складу УПА-Захід. Тактично військовою одиницею УПА був курінь, який мав по 3-4 бойові сотні. У свою чергу вони складались з чот, які поділялися на рої [12]. Сотні нараховували від 130 до 200 бійців.

Намагаючись повсякчас володіти ситуацією, підпільна структура в кожній місцевості створила свої „клітини“, які фактично ставали націоналістичними базами. Характерною особливістю українського підпілля була наявність Самооборонних кузових відділів (СКВ) у складі від 30 до 50 чол [13]. Їх особливий склад становили місцеві мешканці, які „брали зброю до рук“ у випадку необхідності або на заклик організації. Самооборонні відділи стали реакцією переважно мешканців сільської місцевості на реалії військового часу. У них

яскраво проявилось кілька визначальних моментів, що стали знаковими для визвольних змагань. Насамперед представники самооборони намагалися відстоювати інтереси даного населеного пункту (захист життя людей, приватної власності, цивільна оборона). Але непоодинокими були й факти, коли вони заявляли, що прагнуть самостійної держави. Це дозволяє розглядати їхні дії у ключі загальноукраїнського визвольного руху.

Польське галицьке підпілля представляв третій обшар АК, до якого входили 3 округи – Львів, Станіславів і Тернопіль. Округи поділялися на підокруги, інспекторати, обводи, райони, що охоплювали міста з населенням більше 10 тис. чол. Усе згідно з довоєнним адміністративним поділом [14]. Низовими структурами в районах та повітах були секції, котрі складалися з п'яти чол., і осередки АК, які об'єднували кілька секцій [15]. У 1941-1942 рр. у селах почали утворюватися самооборонні відділи, що часто ставали осередками місцевих відділів АК і спільно з партизанами виступали проти українського населення або чинили опір нападам упівців чи диверсійних загонів. Слід зазначити, що створення баз самооборони і партизанських загонів для командування АК було вимушеним заходом, прийнятим у зв'язку з масовими втечами до комуністичних партизанських загонів.

Найміцнішими осередками польської самооборони виявилися в Ханакуві, Микулічині, Білка-Крулевській та ін. [16] У Львівському обшарі до кінця 1943 р. сформувалися 6 самооборонних відділів чисельністю 300 чол. До липня 1944 р. командування обшару організувало понад 20 партизанських відділів. Разом з ротами самооборони вони налічували близько 3 тис. вояків [17]. Неодноразово польські бази самооборони підтримувалися німцями, особливо в тих місцевостях звідки окупаційна влада вивозила збіжжя тощо. Таку підтримку можна пояснити прагненням окупантів використати поляків для боротьби з міцніючою УПА і радянськими партизанами. Із цією метою з весни 1943 р. започаткувалися загонами допоміжної охоронної поліції

(шущманшафт) із поляків, які виявили бажання заступити втікачів-українців [18]. Польська поліція часто підтримувала місцеві бази самооборони, постачала їм німецьку зброю, брала участь у спільних з Армією Крайовою нападах на українські села.

Через відсутність документів важко встановити співвідношення сил, які протистояли. Відомо, що збройне підпілля АК тільки Тернопільської округи в кінці 1943 р. налічувало 11 тис. осіб. У той же час єдиний збройний загін УНС тут нараховував 2700 осіб [19]. Таке співвідношення сил мало місце не у всій Галичині, тому польська самооборона сіл без допомоги відділів АК не могла самостійно вести боротьбу з українцями.

Весною 1943 р. чисельність українських збройних сил збільшилася за рахунок кількох тисяч поліціантів, які перейшли на бік повстанців. Сумарно їх нараховувалося близько 8-10 тис. осіб [20]. За даними Львівської округи АК, у 1943 р. в Галичині знаходилося 70 тис. українських націоналістів, що перебували у високій бойовій готовності [21]. Лише в районі Надвірної та Калуша діяло близько 1,5-2 тис. бійців.

На локальному рівні обидві самооборони передбачали дві тактики – оборона сіл і боротьба у випадку необхідності [22]. Тактика боротьби з ворогами особливо не відрізнялася – зазвичай упівці чи аківці оточували села-осередки, де знаходилися боївки і карали місцеве населення „вогнем і мечем“ (палили господарства, вбивали місцевих мешканців, роздавали летючки, в яких пояснювали причини акцій тощо) [23]. У спогадах вояків АК читаємо про жахливі способи вбивств (мордувань), які застосовували „українські шовіністи“ – спалення, топлення, заковування живцем тощо [24]. Складається враження, що польські націоналісти були більш „толерантними“, бо в основному скеровували діяльність на руйнування залізничних колій і за винятком окремих випадків не мали на меті вбивати.

Накази командуючих округів АК забороняли діяти на засадах колектив-

ної відповідальності та брати участь у паціфікаційних акціях проти українських сіл спільно з німцями або окремо [25]. Проте ці накази не забороняли акцій у відповідь на напади УПА або навіть превентивних дій проти сіл, де могли концентруватися українські збройні формування. Іноді місцеві керівники не дотримувалися наказів і вдавалися до т. зв. „сліпих акцій“ у відповідь. Провід українського підпілля закликав утримуватися від будь-яких форм протиукраїнських виступів і зазначав, що ОУН і УПА нічого спільного з масовими вбивствами поляків не мають [26].

Як свідчать польські джерела, українська антипольська боротьба 1943 р. в Галичині не мала характеру масово організованої акції, а відбувалася у формі наскоків [27]. Ці тези ставлять під сумнів окремі польські дослідники [28] і стверджують, що боротьба українців була добре спланованою акцією, яка виконувалася за наказом вищого керівництва ОУН і УПА, узгоджена в часі і просторі. Більш помірковані польські історики, враховуючи недостатній рівень вивченості генези антипольських дій, визнають, що не мають документів, які б однозначно вказували на те, що масове винищення поляків проводилося за рішенням і планом українського проводу.

Щоб з'ясувати характер українсько-польського протистояння в Галичині, подаємо основні етапи міжнетнічного конфлікту, що розгортався під впливом німецького і радянського чинника. Влітку 1943 р. терор охопив прикордонні з Волинню повіти Східної Галичини і в основному полягав у колективних вбивствах на політичному ґрунті та кримінальних злочинах [29]. Починаючи з вересня 1943 р. цей натиск спадає, а сутинки набувають регулярного військового характеру. Відчуваючи брак сил у боротьбі з українськими відділами, польська самооборона заручилась у 1943 р. підтримкою радянських партизан, які різко виступали проти українських націоналістів [30]. Окрім радянської „допомоги“, постійним тлом обопільного терору були німецькі паціфікації, що здійснювалися силами шущманшафтів [31].

У липні 1943 р. у Львівському, Станіславському і Тернопільському воєводствах відбулися значні бої. Крім УПА, за даними М.Клімецького[32], в них брали участь підрозділи дивізії СС „Галичина”. Даний автор зазначив, що солдати 1-го куреня 4-го полку дивізії 23 лютого 1944 р. спалили села Гута-Пеняцька і Пеняки та вбили частину жителів. А.Боляновський спеціально вивчав історію дивізії „Галичина” і на основі документів доводить[33], що дивізійники тут дійсно проявилися спільно з німецьким каральним підрозділом, який власне і вчинив розправу.

Конфлікт загострила гітлерівська акція переселення поляків і поселення на їхнє місце українців, що викликало відповідну реакцію. Бої відбувалися в Любачівському, Рава-Руському і Сокальському повітах, які входили безпосередньо до складу Львівської округи АК[34]. У 1944 р. тут вони як, між іншим, і в усій Східній Галичині набули масового характеру. Сюди на допомогу керівництво АК посилало бойові групи з Варшави. У червні 1943 р. подібна група у складі 1500 озброєних поляків прибула в Почаїв (Тернопільський округ), [35] а у березні 1944 р. на Зборівщину прибуло 600 бойовиків[36].

Влітку 1943 р. відбулися сутички українських формувань із самооборонною Микулічина (один з міцних осередків АК). Поляки дали відсіч. Це одночасно спричинило німецьку пацифікацію українських сіл. Згідно з донесенням керівництва АК Станіславського округу, [37] внаслідок пацифікації були розбиті деякі організаційні осередки українських банд і в цілому ця акція принесла українському рухові більше втрат, ніж завдали полякам українські напади на цьому терені впродовж всієї війни.” Набувши характеру масового терору, польсько-український конфлікт у вересні-жовтні 1943 р. поширився на Березанський, Підгаєцький і Рогатинський повіти. У першій половині 1944 р. превентивна боротьба продовжувалася в повітах Перемишляни, Самбір, Городок, Львів, Рудки, Стрий і Жидачів[38].

У Галичині Армія Крайова мала кращі можливості. Тут діяли „Батальйони Хлопські” і, на відміну від Волині, була

висока боєготовність. Напади українських формувань отримували тут більш рішучу і більш жорстоку відповідь. Часто акції мали превентивний характер. Окремі з них відбувалися стихійно, але основна частина – за наказами командирів АК. Наприклад, акцію Львівського кедиву (керівництво диверсіями) проведено 15-22 березня 1944 р. Під час пацифікаційного рейду в села Хлебовичі, Черепин та Лопушна загинуло близько 130 цивільних українців (у Хлебовичах мали місце і жертви серед польського населення)[39]. Паралельно – 28 березня 1944 р. – відбулася акція на польське село Острів біля Угнева (осередок „польських банд”)[40]. Упівці все спалили до тла. З українського боку загинуло 17 чол. Кількість жертв серед польського населення невідома.

У лютому-березні того ж року під час чергової українсько-польської конференції відбулися сутички у Львівському окрузі. За даними польських джерел[41], в ході акції українські націоналісти вбили 77 поляків. У відповідь комендатура обшару Армії Крайової провела в березні у Львові операцію „Нишпорка” („Nieszporzy”), де патрулі кедиву АК вбили 11 українських поліцаїв. Тоді ж поляки підірвали два осередки ОУН (у прочитанні автора – *faszystow ukrainskich*) у Клепарові.

Весною 1944 р. командири АК видали всім підлеглим частинам наказ почати контрнаступ проти формувань УПА[42]. Зрозуміла річ, така ситуація не сприяла українсько-польському замиренню, і навпаки – розпалювала міжетнічний конфлікт – вигідний німецькому і радянському керівництву.

В умовах наступу радянської армії керівництво УПА вирішило створити „визволені території”, видимий доказ існування Української держави та базу формування регулярного війська. До складу „територій” мали увійти Бібрський, Перемишлянський, Рогатинський, Березанський повіти. Це творило досконалу базу атаки на Львів. Німці, втративши контроль над цією територією, вже не становили загрози. Єдиним серйозним противником УПА, крім радянських військ, залишалась АК. У ході українсько-польських сутичок на Пере-

мишлянщині з 20 тис. місцевих поляків загинуло 800 чол., а близько 15 тис. втекли на захід, основним чином до Львова[43]. Аналогічні події відбувалися і на Стрийщині. Після серії українських нападів у квітні 1944 р. поляки повіту втекли до Стрия, а звіди до Кракова[44]. Подібне мало місце по всій Галичині. У відповідь поляки здійснювали антиукраїнські рейди. ОУН відреагувала відозвою[45], в якій зазначалося: „Усі випадки мордування цілих родин включно до дітей, НКВД-івська провокація, яка має на меті нас компрометувати. З поляками не воюємо, а б'ємо тільки тих, які співпрацюють з НКВД.”

Тим часом перед підпіллям Армії Крайової відкрилася сумна перспектива втрат „східних кресів”. Прихід Червоної Армії на початку 1944 р. дещо вирівняв становище, однак польське населення, боялося і ОУН, і „дружніх обіймів” червоних. Невизначеність ситуації привела до співпраці низки осередків АК з німцями. Так, у Бережанах колишній польський агент Комальський був заступником начальника місцевої кримінальної поліції (кріпо), а в одному з розпоряджень керівництва АК рекомендувалося застосовувати певні тактичні хитрощі з політичним відтинком і далекоглядними наслідками: „вибирати мудро місце заїдки, щоб так налаштувати німців проти українців, а українців проти німців”[46], давалося завдання „виловлювати бандитів, витягувати з них зізнання” про плани й наміри українців.

У червні 1944 р. українсько-польська боротьба поширилася на всі повіти Галичини. Особливого розмаху терор набув у руденському, раваруському, городецькому, самбірському, турчанському і мостиському повітах. Польські пацифікації знищили кілька українських селищ по лівій стороні Бугу, у Сокальському повіті, на півдні Люблінщини і над Сяном[47]. У цих акціях брали участь боївки АК та інші польські загони, що співпрацювали з німцями.

Тим часом на західноукраїнських землях керівництво Армії Крайової готувалося до загального повстання. У Львівській окрузі було прийнято план боротьби з німецькими військами та

УПА[48]. Передбачалося перешкодити українцям у захопленні Львова, а також вести боротьбу на захід від Львова у напрямку Перемишль-Рава-Руська. У випадку українсько-німецької співпраці планувалося боротися з обидвома ворогами. Окремі пункти визначали завдання для Львівського, Тернопільського і Станіславського округів Насамперед – оборона польського населення і стримування українських військ у львівському напрямку.

Бажаючи „прорубати польський коридор” від Перемишля до Львова, керована з Лондона Армія Крайова розпочала весною 1944 р. акцію „Буря” („Burza”)[49]. Спочатку операція планувалася проти відступаючих німецьких відділів. У дійсності вона перетворилася на польсько-українсько-німецько-радянське протистояння. Політичне завдання „Бурі” – представити радянській владі загони АК як законних господарів західноукраїнських земель – з огляду на хід радянсько-польських переговорів втрачало значення. У перших числах березня 1944 р., коли акція вже розгорнулася на Волині, було наказано розпочати „Бурю” в інспекторатах Тернопіль, Золочів і Березани тернопільського та в інспектораті Коломия станіславського округів, які опинилися у прифронтовій зоні[50]. У першій половині березня АК спільно з радянськими військами провела координовану диверсійну операцію на шляхах Тернопіль-Красне, Тернопіль-Потутори, Броди-Красне тощо, а також бої в Тернополі та Микулинцях. Окремі відділи АК надавали допомогу радянським загонам під Бродами. Даний факт дає підстави припускати, що у „Бродівському котлі” польські вояки могли брати участь у розгромі української дивізії СС „Галичина”, яка виступала на німецькому боці. Головним завданням Львівської округи в операції „Буря” мало стати захоплення Львова. Тактика АК суперечила планам українських самостійників-державників і призвела до посилення польсько-української конфронтації. Протягом першої половини 1944 р. тільки з ініціативи УПА й українського підпілля в Галичині відбулася 201 відплата антипольська акція[51]. Під час сутичок загинуло приблизно 5100 поляків.

знищено ряд польських сіл і колоній. Невідомо залишається кількість антиукраїнських акцій цього періоду.

І все-таки останнім актом плану „Буря” стали спільні бої 5-ї піхотної дивізії АК (3 тис. бійців) і радянських військ за Львів 22-27 липня. Незважаючи на певні „заслуги” АК у спільній боротьбі з німцями, радянське командування зажадало від керівництва Львівського обшару розформувати загони, що їй було зроблено. Однак помилковим буде твердження, що в умовах воєнного хаосу всі загони АК саморозпустилися, частина з них продовжувала діяти до кінця війни. Загалом липень 1944 р. відкрив останній розділ існування польського підпілля, яке з цього часу переходить до підпільної форми боротьби. Армія Крайова перетворилася в організацію „Не” („Nie”) – Незалежність[52]. Поряд з „Не” відновили діяльність, здебільшого в районі Львова, уцілілі ланки Делегатури уряду, ТОВ та інші підпільні групи.

Таким чином з приходом Червоної Армії на західноукраїнські землі відкрився новий етап українсько-польських або українсько-польсько-радянських стосунків (УПА – АК-Не – ЧА-НКВС). Частина аківців за згодою вищого керівництва вступила до так званих радянських „істребительних” загонів, які використовувалися виключно в антиукраїнських акціях[53]. Інформацію про діяльність „істребительних” загонів знаходимо в доповіді коменданта Підгаєцького обводу АК (жовтень 1944 р.), де за поляками-бійцями „істребительного” батальйону зафіксовані чисельні випадки грабежів українського населення. У результаті, зазначив комендант, бандерівці будуть здійснювати адекватні дії[54]. Реакція УПА не забарилася. У повстанській відповіді мовилося: „Зараз більшовики починають організувати в кожному селі „стрибки”. Негайно організованих „стрибків” розпустити (українців нагаями до домів), з іншими нацменами поступати так, як з вилученими елементами. Не допустити голоті пошитись у пір'я.”

Восени 1944 р. розгорнулася нова хвиля — некерованою — польсько-українського терору. Напади відбували-

ся на села, що підтримували чергового окупанта. Про це свідчать події у повіті Рава-Руська[55], а також там, де населення не виявляло підтримки радянській адміністрації. Значна кількість злочинців цього періоду, що приписали УПА, насправді справа рук НКВД. Аби встановити контроль у глибокому запліті, радянська влада створювала паціфікаційні підрозділи. У цих загонах, зокрема на Львівщині, значний відсоток (60-80%) становили поляки, яких радянська влада не могла запідозрити у співпраці з УПА.

Одним з „важких” питань в українсько-польських взаєминах того часу є питання про втрати серед місцевого населення. Багатовекторність конфлікту, в якому брали участь чисельні військові групи, ставить під сумнів будь-які спроби об'єктивного вирішення проблеми. Перші спроби визначити чисельність жертв серед польського населення припадають на 40-ві рр. XX ст. Серед цифр, що називалися по „гарячих слідах” – від 10 до 50 тис. жертв — тільки на території Галичини[56]. У 80-х рр. у Польщі зроблено чергові спроби задокументувати усі випадки антипольського терору[57]. Але вже сам факт, що їх ініціаторами виступили т. зв. кресові товариства та організації колишніх вояків АК, підважує достовірність зібраних фактів. Останнім часом у польській публіцистиці з'явилися дані, що польські втрати на західноукраїнських землях воєнного періоду становлять 400-600 тис. чол.[58]. Ці дані є завищеними і не заслуговують полеміки.

Оскільки в радянський час тема була заборонена, з українського боку нею не займалися. Виняток становлять хіба що дослідження вчених діаспори[59], які, однак, не дають повної відповіді на питання. Свій „внесок” у вивчення проблеми зробили радянські дослідники. Так, В.Івасюта (1954) вважав, що жертвами ОУН-УПА стало 685 тис. чол. (поляків і євреїв), М.Варварцев і В.Добрецова довели чисельність жертв серед польського населення до 860 тис. чол.[60], правда, починаючи з 1939 р. і сумарно (території Галичини і Волині).

Польський дослідник А.Корман (1992) зазначив, що в період 1941-1944 рр. на „східних кресах” II Речі Посполитої загинуло більше 500 тис. чол., а колишній член АК Е.Яворський доводить чисельність втрат (із 1939 р.) до 1 млн. поляків[61]. У цих дослідженнях невідомими залишаються сукупні галицькі жертви. Група сучасних польських авторів схиляється до думки[62], що загальні втрати серед польського населення становлять від 80 до 100 тис. чол., з них у Східній Галичині – близько 30-40 тис. вбитих. Український дослідник М.Сивіцький стверджував, що в 1941-1944 рр. на теренах Східної Галичини загинуло близько 10 тис. поляків[63]. А за оцінками польської конспіративної періодики[64] – до березня 1944 р. у Східній Малопольщі (Галичині) загинуло 8 тис. чол.

Досі нез'ясовано питання втрат українського населення. В українського боку власної версії про жертви антиукраїнських акцій нема. Польські науковці припускають, що дане число на всій території, охопленій конфліктом становить близько 30 тис. українців (третина від чисельності польських втрат)[65]. Проте за сучасного стану досліджень ні вказана кількість, ані жодна інша не піддається верифікації.

Є підстави вважати, що певна частина пролітої на західноукраїнських землях крові лежить на сумлінні радянських партизанів, однак основна вина падає на український і польський полі-

тичний проводи. Польські історики на-полягають на тому, що більшість випадків масових вбивств українського населення пов'язані з діяльністю шуцманшафтів, до складу яких входили поляки, і часто заперечують причетність АК до антиукраїнських терористичних акцій.

Зі свого боку, представники УПА ніколи не признавалися у відповідальності за розв'язання конфлікту, хоча окремі її лідери вважають польсько-українську різню безперечною помилкою[66]. У будь-якому випадку УПА трактувала терор не як самоціль, а як засіб „деполонізації”. Масового характеру цьому терору надали не повстанці, а місцеве українське населення, яке керувалося бажанням захопити землю. Діяльність як українського, так і польського підпілля характеризувалася передусім браком етнічної толерантності, мали місце стихійні прорахунки, часто на побутовому рівні.

Якщо українське підпілля повело боротьбу одразу проти нацистів, більшовиків і польських націоналістів, то діяльність польського на різних етапах війни мало антирадянську або антинімецьку спрямованість, але завжди була антиукраїнською. Слід підкреслити неоднорідність підпілля обох народів. Не все керівництво ОУН і місцеві провідники погоджувалися з методами екстермінації та етнічних чисток. Окремі приклади доброї волі були як з українського, так і з польського боку.

Список використаних джерел:

1. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Кн. II. – Львів, 1997. – С. 108; Вятрович В. Степан Бандера про визвольну боротьбу української повстанської армії // Визвольний шлях. – Кн. X. – С. 1211.
2. Ілюшин І. Польське підпілля на території Західної України в роки Другої світової війни // Україна-Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків „Українсько-польські відносини в 1918-1947 рр. – Т. I-II. – С. 158; Піскунович Г. Польське підпілля на південно-східних кресах Другої Речі Посполитої у 1939-1945 рр. // Україна-Польща: важкі питання. – С. 173.
3. Мірчук П. УПА. 1942-1952. Документи і матеріали. – Львів, 1991. – С. 280.
4. Полікарпенко Г. Організація українських націоналістів під час Другої світової війни. – Торонто, 1951. – С. 131-133.
5. Вятрович В. Вказ. стаття. – С. 1212.
6. Jaworski E. Lwow. losy mieszkancow i zolniezy Armii Krajowej w latach 1939-1956. – Rzeszow, 1999. – S. 83.

7. Верига В. Дорогами Другої світової війни. Легенди про участь українців у здуванні Варшавського повстання в 1944 р. та про Українську Дивізію „Галичина”. – Торонто, 1998. – С.276-277, 301-302.
8. Україна в Другій світовій війні у документах (36 німецьких архівних матеріалів) / Упорядк. і передм. В.Косика: В трьох томах. – Львів, 1997-1998. – Т.ІІ. – С.11-13; Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938-1945. – Київ, 1992. – С.558-560, 631-632.
9. Сивіцький М. Польсько-український конфлікт 1943-1944 рр. //Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Київ, 1993. – С.245; Ханас В. До питання генези польської самооборони в Східній Галичині на прикладі Бережанського та Чортківського інспекторатів АК //Україна-Польща: важкі питання. – С.94.
10. Мірчук П. Вказ. праця. – С.195.
11. Див.: Мороз В. Українська Народна Самооборона (УНС) на терені Дрогобицької області (1943 рік) //Визвольний шлях. – 2000. – Кн. VI. – С.54-56.
12. Мірчук П. Вказ. праця. – С.196.
13. Мірчук П. Вказ. праця. – С.196-198; Мотика Г. Українська самооборона в Західній Україні (1941-1944 рр.) //Україна-Польща: важкі питання. – С.35-36.
14. Піскунович Г. Вказ. стаття. – С.172-185.
15. Ілюшин І. Польське підпілля... – С.155, 161.
16. Україна-Польща: важкі питання. – С.166.
17. Піскунович Г. Вказ. стаття. – С.183.
18. Ілюшин І. Польське підпілля... – С.162-164.
19. Дискусія. Ханас В. //Україна-Польща: важкі питання. – С.201.
20. Узгодження розбіжностей //Україна-Польща: важкі питання. – С.239.
21. Литвин М. Документи АК про військово-політичне протистояння на Заході України у роки Другої світової війни //Україна в минулому. – Вип. VII. – Київ-Львів, 1995. – С.131, 134.
22. Мірчук П. Вказ. праця. – С.278-282.
23. Записала Хаврак Л. 16 квітня 2001 р. в м.Жовква Львівської обл. від колишнього вояка УПА Романа Солтиса.
24. Jaworski E. Op. cit. – S.115.
25. Ілюшин І. Польське підпілля... – С.163; Клімецький М. Генезис і організація польської самооборони на Волині та у Східній Малопольщі під час Другої світової війни //Україна-Польща: важкі питання. – Т. III. – С.72.
26. Лебедь М. УПА. – Дрогобич, 1993. – С.174-175.
27. Литвин М. Вказ. стаття. – С.131.
28. Див.: Клімецький М. Вказ. стаття. – С.64.
29. Ольшанський А. Польсько-український конфлікт 1943-1947 рр. //Культурологічний часопис „І”: Україна-Польща: наприкінці століття. – 1997. – №10. – С.45.
30. Клімецький М. Вказ. стаття. – С.67.
31. Ольшанський Т. Вказ. стаття. – С.39.
32. Клімецький М. Вказ. стаття. – С.73.
33. Боляновський А. Дивізія „Галичина”. Історія. – Львів, 2000. – С.218.
34. Ілюшин І. Польське підпілля... – С.160.
35. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. – Київ, 1996. – С.81.
36. Офіцинський В. Дистрикт Галичина (1941-1944). Історико-політичний нарис. – Ужгород: Гражда, 2001. – С.90.
37. Ілюшин І. Польське підпілля... – С.166.
38. Torzecki R. Polacy i ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny Światowej na terenie II Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1993. – S.262.
39. Ілюшин І. Польське підпілля... – С.166-168.
40. Історія українського війська /За ред. І.Тиктора. – Вінніпег, 1953. – С.700.
41. Jaworski E. Op. cit. – S.85, 118.

42. Клімецький М. Вказ. стаття. – С.75.
43. Ольшанський Т. Вказ. стаття. – С.45.
44. Клімецький М. Вказ. стаття.
45. Ханас В. Вказ. стаття. – С.95.
46. Ханас В. Вказ. стаття. – С.97, 99.
47. Torzecki R. Op. cit. – S.268.
48. Литвин М. Вказ. стаття. – С.149-151.
49. Ілюшин І. Польське підпілля... – С.169; Піскунович Г. Вказ. стаття. – С.184-187.
50. Піскунович Г. Вказ. стаття. – С.185.
51. Історія українського війська. – С.703.
52. Піскунович Г. Вказ. стаття. – С.187-188; Ілюшин І. Польське підпілля... – С.171.
53. Дискусія. Ханас В. – С.203.
54. Ханас В. Вказ. стаття. – С.102.
55. Ольшанський Т. Вказ. стаття. – С.47.
56. Верига В. Дорогами Другої світової війни. – С.115-116.
57. Див.: Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. – Київ, 1996. – С.254.
58. Грицак Я. Вказ. праця. – С.254; Ольшанський Т. Вказ. стаття. – С.48.
59. Полікарпенко Г. Організація українських націоналістів під час Другої світової війни. – Торонто, 1951. – 164 с.; Верига В. Втрати ОУН в часі Другої світової війни. – Торонто, 1991. – 206 с.; Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. – Дрогобич, 1994. – 191 с.
60. Див.: Jaworski E. Op. cit. – S.120.
61. Ibidem.
62. Torzecki R. Op. cit. – S.267.
63. Сивіцький М. Вказ. стаття. – С.247.
64. Клімецький М. Вказ. стаття. – С.65.
65. Ольшанський Т. Вказ. стаття. – С.49.
66. Прокоп М. П'ятдесят років УГВР //Сучасність. – 1994. – № 10. – С.57.

Аннотация

Если украинское подполье повело борьбу сразу против нацистов, большевиков и польских националистов, то деятельность польского на разных этапах войны имела антисоветскую или антигерманскую направленность, но всегда была антиукраинской. Следует подчеркнуть неоднородность подполья обеих народов. Не все руководство ОУН и местные проводники соглашались с методами экстерминации и этнических чисток. Отдельные примеры доброй воли были как с украинской, так и с польской стороны.

Summary

Ukrainian Underground from the very first days started to fight against the fascists, soviets and polish nationalists, whereas Polish Underground on different stages was anti-Soviet or anti-German, but always anti-Ukrainian. We should mind that both Undergrounds were not homogeneous. Not all the top representatives of OUN agreed with the methods of extermination and ethnic cleanings. There were some instances of understanding and good will from both sides.